

ШОИР ШЕЪРИЯТИНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИҲАТИ**М.Ҳамраева**

доц. ТерДУ.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11530394>

Аннотация. Ушбу мақола таниқли туркман шоири Маҳтумқули Фирогийнинг "Муҳтож айлама", "Униб-ўсган ўз юртингдан айрилма", "Эл яхши" каби шеърларининг таҳлилига бағишланган. Шоир шеърлятида Ватан, одамийлик, ҳаёт мавзуларининг ёрқин рангларда акс эттирилиши, ижодининг ўзига хос жиҳати, оҳорли ифодалар ҳамда бадиий санъатлардан фойдаланиш маҳоратини ўрганиш асносида текширилди.

Маҳтумқули Фирогий таниқли туркман шоири, айна пайтда ўзбекнинг оташи шоири ҳисобланади. Унинг гўзал шеърлари, туркий халқлар томонидан ўзгача бир нафос билан куйланиб келинган. Маҳтумқули Фирогий шеърлятида бадиий санъатлардан бири калом-и жомиънинг қўлланилиши, шоирнинг поэтик маҳорати масаласини ўрганиш билан боғлиқ масалалар таҳлилга тортилгани билан ҳам аҳамиятлидир.

Калим сўзлар: шоир шеърляти, шоир шеърлятининг ўзига хос жиҳати, Ватан суврати, самимий сатрлар, лирик қаҳрамон қалби, мавзулар кўлами ва бошқалар.

TO THE ARTICLE NAMED "THE SPECIFIC ASPECT OF THE POET'S POETRY"

Abstract. This article is devoted to the analysis of famous Turkmen poet Mahtumkuli Firogiy's poems such as "Muhtoj aylama", "Unib-o'sgan o'z yurtindan ayrilma", "El yakhshi". In the poet's poetry, the themes of the Motherland, humanity, and life are reflected in bright colors, the unique aspect of his work, poetic expressions, and the skill of using artistic arts were examined.

Mahtumkuli Firogiy is a well-known Turkmen poet, and at the same time, he is considered a fiery Uzbek poet. His beautiful poems were sung by Turkic peoples with a special pathos. In the poetry of Mahtumkuli Firogiy, the use of one of the artistic arts, kalam-i-jami, is also significant in that the issues related to the study of the poet's poetic skills are analyzed.

Key words: the poet's poetry, the unique aspect of the poet's poetry, the poem of the Motherland, sincere lines, the heart of the lyrical hero, the scope of topics, etc.

К СТАТЬЕ «ОСОБЕННОСТЬ ПОЭЗИИ ПОЭТА»

Аннотация. Данная статья посвящена анализу таких стихотворений известного туркменского поэта Махтумкули Фирогии, как «Мухтадж айлама», «Униб-ўсган ўз юртингдан айрилма», «Эл яхши». В поэзии поэта в ярких красках отражены темы Родины, человечества и жизни, рассмотрены своеобразие его творчества, поэтические средства выражения, мастерство использования художественных искусств.

Махтумкули Фирогий – известный туркменский поэт, и в то же время его считают пламенным узбекским поэтом. Его прекрасные стихи были воспеты тюркскими народами с особым пафосом. В поэзии Махтумкули Фирогии использование одного из художественных искусств - калам-и-джами значимо еще и тем, что анализируются вопросы, связанные с изучением поэтического мастерства поэта.

Ключевые слова: поэзия поэта, своеобразие поэзии поэта, поэма о Родине, искренние строки, сердце лирического героя, масштаб темы и др.

Таниқли бельгиялик шоир, композитор, кўшиқчи, актёр, режиссёр Жак Брел шоирлар ҳақида "Шоир бизни юрак ютиб ботинимизга-руҳиятимиз қаърига назар солишга ва унда сийратимизни ўзимиз тасаввур этгандек эмас, балки аслида ўзимизнинг ким эканимизни аниқ кўришга даъват этади"[1] деганларида минг бора ҳақ бўлганлар.

Ушбу фикрни туркман шоири Махтумкули Фирогий шеърляти хусусида сўз кетганда ҳам қўлласак мақсадга мувофиқ бўлади. Махтумкули Фирогий шеърляри билан ўз сийрати ва сувратини тўла намоён эта олган ижодкордир. Унинг ижод намуналари ўзгача бир пафос билан ўқилади. Мисралардаги оҳангдорлик унга ўзгача бир жозиба бағишлайдики, беихтиёр унинг маҳоратига тан бермоқдан ўзга илож йўқлигини англайсиз.

Гўёки, юракни тўлқинлантирадиган мисралар куйи билан туғилган дейсиз. Айниқса, унинг куйидаги мисралари инсонни бир лаҳза бўлсада, ўйлашга, ўткинчи умрнинг ҳар онидан тўғри хулоса чиқаришга ундайди десак, фикримиз муболаға бўлмайди:

Қодир Олло, сендан сўрорим кўпдир,
Сен мени номарда муҳтож айлама.
Хазинангдан бергил менинг ризқимни,
Бандангни банданга муҳтож айлама.[5, 33-б]

Қалб оғриғи билан битилган ушбу мисраларда бир томондан инсон ёлғиз қолган онларида юрак салтанатидаги энг яхши изҳорларини Аллоҳга айтиб, ундан мадад сўраши тарзида баён бўлган бўлса, яна бир жиҳати ҳаёт деб аталмиш бу дарсхонада ўз қалбига Аллоҳга илтижо айлаб, куч олаётгани, мақсади сари ҳар қандай синовни енгиб ўтадиган, курашларда тобланаётган мард инсон сийрати гавдаланади. Мисраларда лирик қаҳрамоннинг ҳаётдаги асосий шиори тўғрилиқ бўлгани ва неки ният бўлса барини ижобат бўлишини исташи, бу йўлда ҳалол ва ҳаром, мард ва номард, оқибат каби қоидаларни асосий мезон деб билиши ўз аксини топган. Шоирнинг куйидаги мисралари тарбиявий аҳамиятга эга эканлиги унинг замиридаги маънодан англашилади. Гўёки, инсон ҳаёти

давомида ҳар лаҳза яхши ният қилиши зарурлиги, қалби мунаввар ҳислардан шуълаланган дил эса ўзгаларга фақат яхшилик соғиниши зарурлигини ёдга солгандай назаримизда.

Яхши ният-сеннан тилагим чўхдир,
Аччиқ сўзлар тилдан учган бир ўқдир.
Қардошнинг қондошга баҳоси йўқдир-
Оғани инига муҳтож айлама. [5, 33-б]

Француз-италиян шоири, таржимон, кўшиқчи, композитор Лео Ферре "Поэзия буювоз. Уни тинглай билиш керак. Худди мусиқани тинглагандек. У, камонча ишга тушиши билан ғижжакка жон киргандек, товуш пардалари ҳаракати билангина жонланади. Кўз қоғоздаги босма ҳарфлар навосини тинглаши лозим"[1] деганлар. Айни фикр Маҳтумкули шеърятини билан узвийлик касб этган. Шоирнинг қуйидаги мисралари ҳам фикримиз қанчалик ҳақиқатлигидан нишонадир:

Маҳтумкули, Ҳақдан тила борини,
Иймон тила, яъни асл-зарини.
Обод айла икки дийдам нуруни,
Ўнг кўзим чап кўзга муҳтож айлама.[5, 33-б]

Шоир шеърнинг якуний хулосасида одамзодга иймон тиламоқни истаганини сезиш қийин эмас. Маҳтумкули шеърятини "Униб-ўсган ўз юртингдан айрилма" шеъри муҳим аҳамият касб этган. Боиси шоирнинг асарлари кўпчилиги Ватан мавзусида. У Ватанга бўлган чексиз меҳрини тараннум этишни ўзининг асл ҳаётининг мақсади деб билади.

Мастона юргунча ғайри юртинда,
Униб-ўсган ўз юртингдан айрилма.
Мағрур каклик каби нафсинг йўлинда,
Дома тушиб қанотингдан айрилма![5, 42-б]

Халқимизда "Ўзга юртда шоҳ бўлгандан кўра, ўз юртингда гадо бўл!" деган мақол бор. Ушбу мақол топиб айтилган. Сатрлар бошланмасига эътибор қаратсак, беихтиёр юқоридаги мақол ёдга тушади. Шоир эса нафс йўлида ўзлигини топишга интиляётганларга, "Сени осмонларга олиб чиққан, керак бўлса, қайсидир соҳада мукаммал билимга эга бўлишингга сабабкор бўлган шу юрт, у ҳамиша сени суяб тургувчи ва ҳаётингда тиргак бўлгувчи куч, бошқача айтганда, янги орзулар сари учишингда қанот бўлади. Лек сен нафс деб қанотингдан воз кечма!" демоқчи бўлганини англаш мумкин.

Шоир ушбу шеърида юртга бўлган муҳаббатини барчасидан устун қўяди. Шоир шеърятини кузатар экансиз, унинг мумтоз адабиётимиз вакиллари ижодини чуқурроқ ўргангани ва яхши билиши таҳлил давомида кўринади. Унинг ушбу шеърига янада

чуқурроқ назар соладиган бўлсак, сабр, иззат, насиба, сир, дўстлик, қадр каби ҳаётий принципларнинг моҳиятини янада кучлироқ англаш қийин эмас. Лирик қаҳрамон гадоларнинг кўнгли шоҳликни истаса ҳам, нодонларнинг кўнгли эса ёлғон сўзни рост десалар ҳам, инсонни қадрсиз қиладиганлар душманларни дўст деганларида ҳам, камолотга етишингда меҳнатини аямаган устозларни қадрига етиш зарурлигини уқтиргандек таассурот қолдиради гўё. Қуйидаги мисраларда эса, шоир "... Бошинга не келса тилингдан келар, Маҳтумқули, халқ ёдиндан айрилма!" [5, 42-б] дея нола қилади.

Ушбу мисралар йиллар ўтсада, халқ юрагида шоирнинг мангуга яшаётганидан даракдир. Маҳтумқули Фироғий шеърятти мавзулар кўлами ва ранг-баранглиги жиҳатидан ҳам муҳим аҳамият касб этади. Шоирнинг "Эл яхши" шеъри ҳам унинг юртга бўлган чексиз меҳрининг бетимсол намунаси десак, фикримиз муболаға бўлмайди.

Шоирнинг ҳаётий мисраларини мутолаа қилар экансиз, ҳар қандай ҳолда ҳам элни, юртни эъзозлаш, уни асраш, ардоқлаш зарурлигини ҳис қиласиз. Мардлик куйчиси деб эътироф этилган шоирнинг ижодини кузатиш асносида, унинг ижодида мавзулар кўлами кенглиги билан бирга бадиий санъатлардан ҳам унумли фойдаланганини кўриш мумкин.

Унинг "Эл яхши" шеъри фикримиз далилидир. Ушбу шеърда шоир классик адабиётда ҳам, бугунги шеърятда ҳам жуда кенг қўлланиладиган бадиий санъатлардан бири калом-и жомий (арабча-ҳикматли ўғит) [3,53-54-б]дан фойдаланган. Аслан ушбу санъат ҳикмат ва шикоят билан зеб берилган шеър демакдир. Калом-и жомий уч турга бўлинади:

- 1) шикоят руҳида ёзилган шеър;
- 2) ҳикмат-ла йўғрилган шеър;
- 3) ўғит билан зийнатланган шеър [3,53-54-б].

Ушбу шеър ўғит билан зийнатланган шеър дейиш асносида, унинг айрим нуқталарини таҳлил чизиғига тортилганда, шоирнинг поэтик маҳорати қай даражада эканлиги кўринади. Мисраларнинг ҳар сатри шеърят муҳлисини ҳаётда инсонийликни улуғлаб яшаши зарурлигидан огоҳ қилади. Лирик қаҳрамон бу рўйи заминга дунёга келган инсон борки, бир-бирининг қадрига етмаганлардан, сўзлаган сўзининг маъносига етмаганлардан сақласин деб Аллоҳга илтижо қилади.

Одам бўлиб, одам қадрин билмаган-
Кишилардан ўтлаб юрғон мол яхши.
Сўзлағонда сўз маънисин билмаган,
Инсонлардан сўзлай олмас лол яхши. [5, 82-б]

Айниқса, ёмонликдан, қахрдан, миннатли ошдан, ҳар жойда элнинг борлигини ҳамда яшаш тарзидан маълум маънода маълумот берувчи бозорсиз шаҳарлардан қовжираган, қуриган чўлни афзал билиши китобхон кўз ўнгида лирик қаҳрамоннинг камтаргина суврати ва сийратини намоён қилади:

Худойим сақласин шаррдан, қахрдан,
Миннатли ош аччиқ бўлар заҳардан.
Ҳар бир ерда бир бозорсиз шаҳардан,
Қовжираган, қуриб ётган чўл яхши.[5, 82-б]

Ҳаттоки, шоир тилидан айтилган ҳар ким ўзи учун муқаддас санайдиган ерини Мисрга қиёслаши, байрами ва тўйи ҳамиша ёдида эканлиги, жони соғ бўлган инсон ҳар бир ўтган куни учун шукр қилиб яшаши кераклигини уқтиради:

Ҳар кимнинг ўзига Мисрдир жойи,
Ўлса ёддан чиқмас байрами-тўйи.
Жон соғлигин бўлмас ҳеч тенги, тойи,
Оқшом ётиб, эрта шукрин қил яхши.[5, 82-б]

Ҳаётда ёрнинг қулиб боқишидан, ишқ ўтида ўртанган билан, ўзга элларда мусофирлик тўнини елкасига илиб, дарбадар кезгандан кўра, урса ҳам, сўкса ҳам, хўрласа ҳам жонидан азиз бўлган шу юрт, шу эл яхши дея юртга бўлган бекиёс фарзандлик меҳрини тараннум этган десак, муболаға бўлмайди:

Бир бевафо ёрга қулиб бокқандан,
Ширин жонни ишқ ўтинда ёкқандан.
Ёт элларда мусофирлик чекқандан,
Урса, сўкса, хўрласа-да эл яхши.[5, 82-б]

Қуйидаги мисрада шоир ёмон гап айтиб, инсон кўнглига озор беришдан кўра, майингина эсиб ўтган елни яхши дея одамзодни ёмонликдан йироқ бўлишга, не бўлсада, ўзгаларга яхшилик қилишга ундайди:

Маҳтумқули, сўз айлагин ҳар бобдан,
Бул дунё тутдирмас, чирикдир тубдан.
Бир беисбот-қуруқ гапдан, бад гапдан,
Майингина эсиб ўтган ел яхши.[5, 82-б]

Умуман олганда, шоир шеърятти мавзулар кўлами жиҳатидан, ижод намуналарининг гўзал ташбеҳларга бойлиги, оҳорли ифодалардан фойдаланиш маҳорати юқорилиги билан муҳим аҳамият касб этади. Шоир шеърлари инсонни ҳар қандай ҳолатда ҳам тириклик эҳсони бўлган ҳаётни кадрлашга, ҳар онда Ватанни севиб ва ардоқлашга

ундаши ҳамда шуқр қилиб яшаш кераклиги, самимиятга қорилган сатрлари билан шеърят ихлосмандлари қалбидан муқим жой олиши табиийдир.

REFERENCES

1. Жаҳон адиблари адабиёт ҳақида. ziyouz.uz. 2016 йил, 4 май.
2. kh-davron.uz/kutubxona/jahon/turk/maxtumquli-sherlar-maqsud-asror-tarjimalari.html
3. Т.Бобоев, З.Бобоева. Бадиий санъатлар. Методик қўлланма,- Тошкент.,- 2011 йил, 122-б.
4. Махтумқули.Дунё ўтиб борадур. Шеърлар.-Тошкент.,-Шарқ, 2007 йил, 240-б.
5. Махтумқули-Фироғий. Сайланма. -Тошкент.,-"O'zbekiston",2008 йил, 408-б.